

Jiří Večerník sedmdesátníkem

Elita českých sociologů je (a vždycky byla) hodně různorodá. Někteří každoročně vydávají 1–2 nové knihy, jiní založili „své vlastní“ fakulty, další vstoupili do politiky a veřejného života. Jiří Večerník, který 22. března 2011 oslavil sedmdesáté narozeniny, zvolil poněkud jinou cestu. Jeho význam spočívá v tom, že je v kontextu světové sociologie nejznámějším a nejcitovanějším českým sociologem, a současně nepochybně největším odborníkem na sociální, sociálněpolitické a sociálněekonomické otázky transformace postkomunistických společností ve střední Evropě. Vezmeme-li „oficiální“ databázi Web of Science společnosti Thomson Reuters, Večerníkovo citační skóre aktuálně dosahuje 136 položek (h-index: 7) a ve volně přístupné databázi Publish or Perish dokonce 848 položek (h-index: 14), vedle toho se „jen tak mimochodem“ umístil na druhém místě Turnovcova žebříčku současných českých ekonomů (na prvním místě, uvažujeme-li pouze akademiky působící v České republice). Jak to ten člověk dělá, když všichni, již jej znají, vědí, že nejraději tráví čas v kavárnách a jeho osobním potěšením je hra na piáno?! Jistým klíčem může být jubilatova osobní biografie.

© archiv SOÚ AV ČR, v.v.i.

doc. Ing. Jiří Večerník, CSc.

Večerník pochází ze středostavovské intelektuální rodiny z Lomnice nad Popelkou, jeho dědeček působil jako řídicí učitel a otec byl advokátem. S tímto „třídním“ původem ovšem neměl po nástupu komunistického režimu ustláno na růžích. Jeho přijetí na Vysokou školu ekonomickou (o jiné si mohl nechat jen zdát) muselo být „vykoupeno“ obrazem z rodinné sbírky a po absoltoriu (Ing. 1963) nastoupil jako analytik do státní banky. Večerníkův vstup do akademické sféry umožnil jenom bezprecedentní rozvoj české sociologie v šedesátých letech, kdy část komunistického vedení doufala, že se udrží u moci, opře-li se o vědecké poznatky a prostředky, což dalo vzniknout „Machonin-Werku“ na Ústavu marxismu-leninismu pro vysoké školy UK (později Ústav sociálně-politických věd UK). Jiří Večerník se stal interním aspirantem ústavu v roce 1965, podílel se na výzkumu sociální stratifikace (do výsledné monografie *Československá společnost* (P. Machonin et al. Bratislava: Epocha, 1969) napsal kapitulu o příjmové diferenciaci a životní úrovni) a v letech 1966–67 zároveň studoval na Sorbonně v Paříži. Nejsilněji jej

přítom ovlivnily přednášky Raymonda Arona, které měly k adoraci „nejspravedlivějšího světového řádu“ a k jakékoli marxistické sociologii opravdu daleko.

Po návratu do Československa stačil ještě obhájit hodnost kandidáta věd (1969) a přešel do Sociologického ústavu ČSAV. Jako odborník na sociální statistiku, který se současně (kvůli svému mládí) příliš „nezkompromitoval“ v „obrodném procesu“, nemusel opustit vědecké struktury a po zrušení Sociologického ústavu byl přijat do Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV. Postupně vystřídal všechna jeho oddělení. Teoretické práci, k níž směřovaly jeho první studie a bohatá recenzní činnost z konce šedesátých let, se ovšem nemohl a za stávajících podmínek asi ani nechtěl věnovat. Jeho první samostatná monografie *Problémy sociologie spotřeby* (Praha: Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, 1971) mohla vyjít jen s doložkou, že práce má „diskusní charakter“, neboť neodpovídala marxistickým hlediskům, a Večerník dal posléze přednost empiricky založeným analýzám publikovaným v *Demografii*, *Syntéze*, *Životném prostrediu*, *Sociológii*, *Politické ekonomii* a nakonec i v *Sociologickém časopise*. V sedmdesátých letech spolupracoval především s Jiřím Linhartem a Františkem Charvátem, později se sblížil s mladším kolegou Petrem Matějů, s nímž uplatňoval v českém prostředí nové – na Západě standardní – přístupy k empirickému studiu sociální a socioekonomické stratifikace. Přes výrazně omezené publikační možnosti v období normalizace Večerník publikoval na tehdejší poměry hojně a především dobře. Jeho studie rozhodně patří mezi (malou) část tehdejší české sociologie, která přinášela skutečné poznání a dodnes si uchovála svoji hodnotu.

Hůře se Večerníkovi vedlo v oblasti teoretické (ekonomické) sociologie, kterou chtěl obohatit české akademické prostředí, avšak neustále narážel na rezoltní odpor normalizačních nomenklaturních kádrů. Z bezmála deseti knižních překladů z angličtiny, francouzštiny, italštiny a ruštiny byly publikovány jen tři a sám (s formálním spoluautorstvím Františka Charváta) mohl vydat jen jednu větší teoretickou práci. Kniha *Třídy a vrstvy v buržoazní sociologii* (Praha: Svoboda, 1978) je nesena snahou zprostředkovat českému akademickému prostředí západní teorie, byť pod obvyklým pláštíkem kritiky buržoazních přístupů. Normalizační „bezčasí“ Večerník nicméně využil k prohloubení vskutku renesančních zájmů, k nimž byl disponován již svým rodinným zázemím, soukromě se zajímal o historii, náboženství a celou řadu dalších oblastí. Integrace tohoto širokého rozhledu do vlastní sociologické práce, schopnost odstupu a dar kritické (sebe)ironie jeho úvahy povýšily na „praktickou filosofii“ ražení i kvality jednoho z nestorů světové sociologie, Petera L. Bergera: „Jestliže platí, že tragický rozměr lidského bytí mohu dočasně potlačit svými hrami či žertováním, pak mi nic nebrání živě si představit možnost, že tragičnost není nutně tou nejvýznamnější, popřípadě definitivní věcí, již lze ve vztahu k našemu bytí zmínit.“ Je vskutku hodně bergеровského ve Večerníkově uvažování o společnosti, možná i proto, že oba na sobě nezávislí autoři pocházejí z post-rakousko-uherského prostoru a sdílejí jistou nostalgii po dávno zaniklém mocnářství (aniž by si na druhou stranu dělali iluze o jeho reálném fungování a tím méně o nějaké hypotetické obnově).

Neměl-li už Jiří Večerník podstatnou část své tvůrčí kariéry možnost vstoupit do mezinárodních akademických diskusí, po listopadovém převratu se alespoň pokusil napravit, co ještě šlo. Patřil mezi klíčové obnovitele Sociologického ústavu ČSAV / AV ČR, v ústavu vedl tým a dodnes vede oddělení pro ekonomickou sociologii. Zároveň stážíval na prestižních zahraničních pracovištích (Národní ústav demografických studií v Paříži, Centrum populačních studií v Lucemburku, Evropská univerzita ve Florencii, Ústav humanitních studií a Ústav pokročilých studií ve Vídni). Po krátkém působení v roli prvního skutečně nezávislého šéfredaktora *Sociologického časopisu* (1991–93) inicioval vznik mezinárodně orientovaného časopisu *Czech Sociological Review* a po jeho „osamostatnění“ v rámci „dvojčasopisu“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* jej také dlouhodobě vedl (2002–09). Vedle příležitostných výzkumů (včetně řady mezinárodních) v letech 1990–98 realizoval výzkumnou řadu „Ekonomická očekávání a postoje“, spolu s Petrem Matějů vedl velký kolektiv projektu „Sociální trendy“, který zpracoval první a dosud jedinou *Zprávu o vývoji české společnosti* (česky Praha: Academia, 1998, anglicky *Report on Development of the Czech Society in the Years 1989–1998*, 1999) a založil Sociologický datový archiv.

Hlavními tématy jeho výzkumu se staly otázky spojené s ekonomickou transformací, především příjmové nerovnosti, problematika chudoby, absence střední třídy, ekonomické hodnoty a další. Zůstal přitom věrný náročným empirickým analýzám, současně se však trvale snaží o postižení systémových změn na pomezí institucí, politik a hodnot, a jako jeden z mála nejen českých, nýbrž i světových sociologů se zabývá otázkami validity empirických dat, komparacemi a propojováním dat z různých šetření. Knižně publikoval monografii *Markets and People: The Czech Reform Experience in a Comparative Perspective* (Aldershot, Brookfield, Vt.: Avebury, 1996), která vyšla v české doplněné verzi jako *Občan a tržní ekonomika* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998), a nejnověji dílo, za které by se nemusely stydět rozsáhlé výzkumné týmy, *Czech Society in the 2000s: A Report on Socio-Economic Policies and Structures* (Prague: Academia, 2009). V dalších studiích (např. v mezinárodních časopisech *Communist and Post-Communist Studies*, *Economics of Transition*, *European Sociological Review*, *International Journal for Comparative Sociology*, *Journal of European Social Policy*) i knihách se věnoval mezinárodním komparacím, zejména transformačních politik a jejich – často nezamýšlených, na širším kontextu závisejících – důsledků v zemích střední a východní Evropy; z této oblasti uveďme alespoň poslední Večerníkem editovanou knihu *Individuals and Households in the Czech Republic and CEE Countries* (Prague: Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, 2010). Od roku 1989 trvale spolupracuje s řadou mezinárodních akademických institucí a také s OECD, Mezinárodní organizací práce (ILO) a Světovou bankou, od roku 1999 je hodnotitelem výzkumných programů Evropské unie a v letech 2004–07 byl národním expertem pro sociální začleňování Evropské komise.

Jako jeden z mála českých akademiků si Večerník hned po pádu „železné opony“ uvědomil, že má-li česká věda mít mezinárodní relevanci a dopad, musí

se pozdvihnout na světovou úroveň a vstoupit do zavedených struktur mezinárodního akademického provozu. A co víc, v jejich rámci musí excelovat, protože jinak by tam nebyla přijata – s „otevřenou náručí“ na nás nikdo nečekal. Jiřímu Večerníkovi se tento vstup podařil a současně věnoval velké, třebaže ne vždy úspěšné úsilí tomu, aby jej umožnil také dalším kolegům. Za to v roce 2002 obdržel hodnost rytíře Řádu akademických palem, udělovanou vládou Francouzské republiky.

Důsledná akademická orientace na mezinárodní prostředí Večerníkovi na druhou stranu nebránila ve výrazném angažmá „doma“, především v oblasti sociální politiky. Na počátku roku 1990 se určujícím způsobem podílel na dopisu sociologů prezidentovi Havlovi, který varoval před nebezpečím úzce ekonomického pojetí transformace, dlouhodobě spolupracuje s ministerstvem práce a sociálních věcí. Ideově se podílel na vzniku několika moderně koncipovaných politických stran a think-tanků. Česká společnost na něco takového ovšem nebyla připravená a Večerníkovo úsilí slavilo větší úspěch hlavně mezi erudovanými žurnalisty; sám ostatně hojně publikoval v denním tisku a týdenících (*Lidové noviny, Mladá fronta Dnes, Hospodářské noviny, Ekonom, Respekt, Reflex* aj.). Na něco takového zase nebyla „připravená“ česká akademická obec. Odborník světového formátu, píšící i do českých akademických časopisů prakticky jen anglicky, který své názory v domácím prostředí formuluje hlavně prostřednictvím populárních médií, „nepasoval“ do zaběhnuté představy českého profesora – a také se jím nestal. Po habilitaci na Masarykově univerzitě v Brně (1996) Jiří Večerník zůstává docentem, aniž by usiloval o vstup do „elitního“ společenství profesorů.

Jiří Večerník se dokázal přenést přes všechny strážně a nepřízně osudu, často až nepěkně personalizované, vždycky věděl a především dělal to, co považoval za podstatné a co nakonec bylo jako podstatné rozpoznáno také širším společenstvím, ve kterém působil. Dokázal být a je nejenom velkým vědcem, ale i vlídným ukazovatelem cest, milým společníkem v kavárně a skvělým amatérským pianistou. Koneckonců i v sociologii byl vždy „amatérem“ bez úzce oborového školení a přímých učitelů, a možná právě proto ze své sociologie a socioekonomických studií dokázal udělat bádání světového formátu i rezonance. Za celou mezinárodní i českou sociologickou obec i za sebe samé proto přejeme: Jirko, ať Ti tyto schopnosti a životní naladění vydrží i nadále!

Olga & Zdeněk Nešporovi